

УДК 342.951:351.82

В. І. Московець**ГРОМАДСЬКІСТЬ ЯК ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Дано характеристику громадськості шляхом аналізу сутності громадянського суспільства, його особливостей та співвідношення з такими категоріями, як «суспільство», «держава», перелічено інститути громадянського суспільства, серед яких виокремлюється громадськість, визначено поняття громадськості, проведено її класифікацію за кількома типами.

Умовою демократичного врядування в Україні, безумовно, є розвинуте громадянське суспільство, оскільки його наявність активно сприяє процесу політичної демократизації, реалізації правових гарантій незалежності людини від держави, полегшує захист приватних і суспільних інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень та забезпечує підзвітність органів публічної адміністрації суспільству, зокрема громадськості.

Дослідження стану формування в Україні громадянського суспільства здійснювали такі вчені, як О. Гарань, А. Карась, А. Колодій, В. Полохало, С. Рябов, В. Сидоренко, В. Ткаченко, М. Томенко та ін. Участь громадськості у різних сферах суспільного життя неодноразово була предметом аналізу таких науковців, як В. Акіменко, О. Бандурка, І. Главуш, В. Єременко, С. Конаненко, А. Ноздрачов, В. Садовский, А. Яворенков та ін. Однак, на нашу думку, характеристики громадськості в юридичній літературі приділено недостатню увагу. Тому завданням цієї статті є характеристика поняття громадськості як складової громадянського суспільства.

Ідея громадянського суспільства є одним з найцінніших досягнень світової політико-правової думки. Поняття «громадянське суспільство» склалося не відразу, зміст його формувався та збагачувався поступово. Протягом кількох століть виникали і розвивалися нові концептуальні уявлення щодо сутності громадянського суспільства, його структури та ознак. Процес формування громадянського суспільства у юридичній науці умовно поділяють на певні етапи. В основу такого поділу покладено співвідношення громадянського суспільства і держави та визначення місця названого вище суспільства в загальній структурі людського суспільства.

Специфіка сучасних тенденцій розвитку України свідчить, що процес формування громадянського суспільства та правової держави проходить паралельно, під взаємним впливом і контролем. Необхідність вивчення громадянського суспільства як самостійної наукової категорії зумовлюється насамперед необ-

© Московець В. І., 2011

хідністю реформування суспільного життя та формування основних рис майбутньої організації суспільства. Важливе місце в даному процесі належить теоретичному переосмисленню таких категорій, як «громадянське суспільство», «суспільство», «держава».

Суспільство – це передусім суб'єкт соціальної дії, який передбачає існування інших елементів соціального життя, з якими він перебуває у взаємодії, зокрема з державою та її інститутами. Суспільство становить інтерес з точки зору організації та впорядкованості його взаємозв'язків. У процесі розвитку людського суспільства на певному етапі з'являється така категорія, як «громадянське суспільство».

Громадянське суспільство – це історичний тип у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних). Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють усі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини.

Громадянське суспільство є не сукупністю ізольованих індивідів, а комплексом соціальних відносин, системою суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та ін.) та потреб членів суспільства. Це сфера самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій та організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності громадян і організацій з боку державної влади.

На відміну від держави, громадянське суспільство не структуроване по вертикалі, не передає керуючих імпульсів зверху донизу, але створює мережу інтересів, які об'єднують всіх громадян у певну спільність, забезпечують стабільність політичної системи, формуючи таким чином певні горизонтальні відносини.

Важливе місце в дослідженні даного феномена належить узагальненню особливостей, властивих громадянському суспільству.

По-перше, громадянське суспільство розглядається як сукупність вільних індивідів. Це знаходить вияв у різних аспектах, а саме: економічному, соціальному та політичному.

Суть економічного аспекту полягає в тому, що: 1) кожен індивід є власником тих засобів, які необхідні для його нормального існування; 2) індивід має право на свободу вибору форм власності; 3) на вільний вибір роду занять, професії та користування її результатами.

Соціальний аспект розглядається як належність індивіда до певної спільності (сім'ї, клану, класу) чи автономна його самостійність з метою забезпечення своїх потреб.

Політичний аспект вимагає свободи індивіда, що виявляється в можливості бути членом партії, брати участь у виборах тощо.

По-друге, громадянське суспільство – це відкрите соціальне утворення, що зумовлюється: 1) відсутністю жорсткої регламентації з боку держави щодо забезпечення гласності, свободи слова, критики; 2) правом вільного в'їзду та виїзду; 3) обміном інформаційними, науковими та освітянськими технологіями з іншими державами.

По-третє, громадянське суспільство – це складна структурована система (плюралістична), для якої характерна повнота, стійкість та відтворюваність.

По-четверте, громадянське суспільство – це система, що має свої механізми розвитку та управління, тобто: 1) громадяни, які вступають у різні відносини, реалізують свої потреби та забезпечують цілеспрямований розвиток суспільства без втручання державних структур; 2) громадянська ініціатива, громадянський обов'язок дає можливість для розвитку всіх структур громадянського суспільства.

По-п'яте, громадянське суспільство – це правове демократичне суспільство, для якого характерним є: 1) визнання та матеріалізація ідей верховенства права, особливостю останнього має бути поділ на публічне і приватне право; 2) єдність права та закону; 3) правове забезпечення і розмежування діяльності різних гілок влади; 4) розвиток та вдосконалення суспільства разом із розвитком і вдосконаленням правової держави [1, с. 34–38].

Прийнято вважати, що в основі розвинутого громадянського суспільства лежить активна діяльність громадських інститутів. Відповідно до

Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [2] до інститутів такого суспільства віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства. Ці інститути за певних умов набувають статусу громадськості як складової частини громадянського суспільства.

Під час дослідження поняття громадськості ми дійшли висновку, що громадськість – це соціально-активна частина суспільства (організована сукупність людей), що за певних обставин так або інакше згуртувалася навколо конкретних спільних інтересів та яка на добровільних засадах бере участь у суспільно-

політичному житті країни, визначає основні напрямки його розвитку, користується великим впливом, повагою. Громадськість складається з однієї або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднань, організації або груп, які діють згідно з чинним законодавством України або практикою задля захисту своїх законних прав, свобод та інтересів у галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах. Громадськість як активне соціальне утворення в певний момент об'єднує всіх тих, хто стикається зі спільною проблемою, яка стосується суспільних інтересів, і може разом шукати шляхи її розв'язання.

Громадськість, таким чином, є одним із провідних інститутів громадянського суспільства і становить сукупність індивідів, наділених правами і обов'язками щодо відстоювання своїх легітимних інтересів у процесі подальшої розбудови громадянського суспільства в Україні та участі в управлінні державними справами, зокрема у формуванні та реалізації державної правової політики.

На сьогодні в Україні діє відповідна нормативно-правова база, яка визначає правові засади створення, права та гарантії діяльності громадськості. Це закони України «Про об'єднання громадян» [3], «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [4], «Про благодійництво та благодійні організації» [5], «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» [6], «Про організації роботодавців» [7] та інші акти законодавства.

Громадськість діє для задоволення та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів її членів.

Громадськість як соціально-активна частина суспільства має різну мету, завдання, рівень повноважень, територію діяльності, проте її соціально-політичне призначення полягає насамперед у тому, що її члени допомагають людям у розв'язанні проблем повсякденного життя, відкривають широкі можливості для виявлення суспільно-політичної ініціативи, здійснення функцій самоврядування.

Громадськість можна класифікувати за кількома типами [8]:

1. За необхідністю формалізації створення: а) підлягають легалізації державою (громадські організації; профспілки; організації роботодавців; органи самоорганізації населення); б) не підлягають легалізації (батьківські комітети; органи учнівського самоврядування; колективи фізкультури на підприємствах тощо).

2. За метою і функціями: а) мають загальну мету і завдання, створюються без будь-яких спеціальних особливостей відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» [3]; б) мають спеціальну мету, прямо передбачену законами (громадські ор-

ганізації інвалідів, «чорнобильців», ветеранів війни; Національний Олімпійський комітет України; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури; саморегульовані громадські організації; організації професійного спрямування; організації професійного самоврядування).

3. За характером повноважень: а) мають визначені закони спеціальні повноваження (громадські організації споживачів; громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури); б) мають загальну мету і завдання, створені без будь-яких спеціальних особливостей відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» [3].

4. За територією діяльності: а) всеукраїнські громадські організації; б) міжнародні громадські організації; в) місцеві громадські організації.

Громадськість охоплює своєю діяльністю певні сектори суспільного життя, які, на відміну від сфери впливу політичних партій чи профспілок, не обмежуються політичною діяльністю чи захистом соціально-економічних прав працюючих. Її діяльність також поширюється і на гуманітарну, інформаційну, екологічну, безпекову та інші сфери суспільного та державного життя України.

Прикладами такої діяльності може слугувати, зокрема, активна взаємодія та співпраця з громадськими організаціями, у т. ч. і міжнародними, з питань гендерної політики, сприяння розвитку проєктів гуманітарної допомоги в Україні, з питань вирішення проблеми ВІА/СНІДу, маркетингу ринку нерухомості; культурно-просвітницька діяльність, проведення заходів, спрямованих на відродження та розвиток національних, історичних, духовних традицій; діяльність, спрямована на розвиток освіти, науки і техніки; діяльність у галузі охорони здоров'я та пропаганди здорового способу життя, у галузі екології.

Законодавством України досить повно визначено адміністративну правосуб'єктність громадськості, що дає широкі можливості залучення її до державного управління. Проте громадськості іноді бракує солідарності, цілеспрямованості, ініціативності та усвідомлення власної значущості в досягненні завдань громадянського суспільства.

Світовий досвід свідчить про те, що належна підтримка державою громадськості має позитивний політичний, соціальний та економічний ефект. Так, у політичній сфері громадська формає громадську активність і тиск для примушування державних інститутів стати більш відповідальними; у соціальній та економічній сферах громадськість забезпечує громадське розуміння та підтримку ринкових реформ держави, є головною

економічною силою у світі, оскільки в розвинутих країнах є ефективним роботодавцем.

Історія створення і розвитку громадянського суспільства в Україні, досвід його розвитку в інших країнах, безперечно, має велике значення для держави. Кожен українець має усвідомити власну відповідальність за розвиток країни, наше спільне майбутнє. Приєднавшись до громадськості, фізичні та юридичні особи несуть солідарну відповідальність з державними органами за формування правового поля (через громадську експертизу та участь в обговоренні нормотворчих ініціатив), виконання Конституції та законів України, актів Президента України і уряду України (через участь у ліцензуванні, сертифікації, наданні інших державних послуг, громадський контроль), охорону громадського порядку, державного кордону (через участь у правоохоронній діяльності державних органів, громадський осуд та нетерпимість до порушників громадського порядку). Результатом цієї спільної роботи має стати реальне впровадження в щоденну діяльність демократичних інститутів влади принципів демократії та верховенства права.

Список літератури: 1. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. 2. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопа. 2007 р. № 1035-р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1035-2007-%FO>. 3. Про об'єднання громадян : закон України від 16 черв. 1992 р. № 2460-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504. 4. Про молодіжні та дитячі громадські організації : закон України від 1 груд. 1998 р. № 281-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – Ст. 2. 5. Про благодійництво та благодійні організації : закон України від 16 верес. 1997 р. № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292. 6. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : закон України від 7 жовт. 1997 р. № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 52. – Ст. 312. 7. Про організації роботодавців : закон України від 24 трав. 2001 р. № 2436-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 32. – Ст. 171. 8. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства [Електронний ресурс] : роз'яснення Міністерства юстиції України від 24 січ. 2011 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0016323-11>. 9. Кремень В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації / В. Кремень, В. Ткаченко. – К. : ДрУк, 1998. – 448 с. 10. Санистебан Л. С. Основы политической науки / Л. С. Санистебан. – М. : Владан, 1992. – 340 с. 11. Політологія : підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко] та ін.] ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К. : Вища шк., 1998. – 304 с.

Надійшла до редакції 17.05.2011

Дана характеристика общественности путем анализа сущности гражданского общества, его особенностей и соотношения с такими категориями,

как «общество», «государство», перечислены институты гражданского общества, среди которых выделяется общественность, определено понятие общественности, проведена её классификация по нескольким типам.

Characteristic of the community by the way of analyzing the essence of civil society, its peculiarities and correlation with such categories as «society», «state» is presented; institutions of civil society, where we can single out the community are listed; the notion «community» is defined; its classification is realized.

УДК 340(477)

С. В. Богачов

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано окремі аспекти процесу формування правової культури в Україні, її рівні та значення для суспільства на сучасному етапі розвитку.

Правова культура займає важливе місце в процесі створення та функціонування правової держави. Рівнем правової культури обумовлюються процеси демократизації, становлення громадянського суспільства та правової держави, заснованих на принципах гуманності та соціальної справедливості, де вищою цінністю є права і свободи людини. Отже, виявлення ознак високої правової культури є не лише показником високої громадської активності, а й свідченням якісно нового рівня правосвідомості громадян країни.

Оскільки рівень правової культури на різних етапах розвитку суспільства є різним, можна стверджувати, що розвиток правової культури є процесом перманентним, коли кожне наступне покоління намагається його вдосконалити. При цьому суттєвою є ознака, згідно з якою процес вдосконалення має розпочинатись лише після відповідного засвоєння вже накопичених правових знань.

Значний вплив на правову культуру особистості та суспільства в цілому спричиняє рівень розвитку права як науки і відповідної практики, процесів, що пов'язані з функціонуванням правової освіти, професійної діяльності законодавців. Важливою складовою є вивчення та аналіз правового історичного досвіду, зокрема, шляхом збереження та перевидання історичних пам'яток права, популяризації права. Адже саме завдяки історичним традиціям починаючи з часів трипільської культури, періоду князівства Аскольда наша держава має глибоке державотворче культурно-правове коріння.

Свідченням високої правової культури суспільства на українських теренах є значна кількість джерел права, накопичених